

1-машғулот

1-мавзу

«Адоват тили»: шакллари, хусусиятлари,
таснифи, асосий тушунчалари

Бўлимлари

- "Адоват тили" нима, унинг мақсади, амалдаги шакллари.
- Адоват тили"нинг белгилари. Нима учун "Адоват тили" ижтимоий тармоқлар учун "фойдали" ва у қандай оқибатларга олиб келиши мумкин?
- "Адоват тили"нинг таснифи: "юмшоқ", "ўрта", "қаттиқ" ва бошқа эҳтимолий сабаблари.

Фанларнинг интеграллашуви

"Замонавий қирғиз тили", "Замонавий рус тили", "Замонавий қозоқ тили", "Замонавий тожик тили", "Замонавий ўзбек тили", "Она тили нутқ услубияти ва маданияти", "Журналистика асослари", "Журналист этикаси", "ОАВ этикаси", "Танқидий фикрлаш асослари", "Медиа ва ахборот саводхонлиги".

Машғулотнинг мақсади

Когнитив:

- талабалар "адоват тили" тушунчасига ойдинлик киритадилар;
- талабалар "адоват тили"нинг мақсади, унинг хусусиятлари, нима учун ижтимоий тармоқларда, онлайн мулоқотда фойдаланиш учун "фойдали" эканлигини аниқлай оладилар.

Ижтимоий-эмоционал:

- талабалар "адоват тили"нинг ўз ҳаётларига таъсирини тушуниб етадилар;
- талабалар "юмшоқ", "ўрта" ва "қаттиқ" "адоват тили"га нималар тегишли эканлигини тушунтириши мумкин.

Хулқ-атвор:

- талабалар "адоват тили"нинг сўз бойлигидан фойдаланмаслик учун ўз нуқтаи-назарини, позициясини ва сабабларини тушунтиришлари мумкин»;
- талабалар мулоқотда "адоват тили"-дан қочиш ҳақида ўз қарорларини тақдим этишлари мумкин;
- талабалар "келишув тили", бағрикенглик, соғлом сўз бойлигини тарғиб қилишда ўз таклифларини бериши мумкин.

Машғулотларнинг ўтилиш вақти	1 соат 20 дақиқа
Ўқитиш усуллари	Мунозара, кичик маъруза, очиқ ва ёпиқ саволлар, ахборот манбалари билан ишлаш, карточкалар билан ишлаш, слайдлар тақдироти.
Баҳолаш усуллари	Ўз-ўзини баҳолаш варақаси, ахборот излаш ишлари.
Асосий тушунчалар	«Адоват тили», холивар, троллинг, ботлар, флуд, тошқин, аланга, камситиш, тоқат қилмаслик, стереотип, ирқчилик, ксенофобия, гомофобия, сексизм, алоқа, астротерфинг.
Керакли ресурслар	Слайдга ёки флипчартга ёзилган машғулотнинг мақсадлари, видеопроектор, компьютер, рангли қоғоз, қайчи, маркерлар, маркер доскаси.

Машғулотнинг режаси

1. ЧАҚИРУВ

«КАПАЛАК» МАШҚИ: МАШҒУЛОТДАН
КУТИЛАЁТГАН ТАХМИНЛАРНИ ТЎПЛАШ

Керакли материаллар: рангли қоғозлардан қирқилган турли хил ҳажмдаги капалаклар.

Ўтказиш усули.

Ҳар бир талабага (иштирокчилар)га бир донадан капалак тарқатишингиз ва "Капалак рамзи нимани англатишини биласизми?" деган савол билан мурожаат қилишингиз керак. Талабалар томонидан айтилган бир неча жавоблардан ёки, тўғри жавоб бўлмаган вазиятда, ўқитувчи ҳар йили 1 март - камситишга қарши халқаро кун эканлигини, ўша куни бутун дунёдаги инсонлар камситишни рад этиш учун "ёрдам қўлини очинг ва узатинг" шиори остида бирлашишлари керак эканлиги ҳақида маълумот бериши лозим.

Камситиш, хўрлашнинг энг кичик нуқтаси трансформация (ўзгариш) рамзи сифатида кенг эътироф этилган капалак образидир.

Ўқитувчи талабаларга бир донадан капалакни тарқатиб, унинг рамзи нимани англатишини қисқача тушунтиргач, уларни машғулотнинг мавзуси билан таништириши ва шу машғулот давомида жавоб олишни истаган инсонларга биттадан учтагача аниқ саволни капалакка ёзишни таклиф қилиш ке-

рак. Талабаларга ўйлашлари ва фикрини ёзма баён этишлари учун бир неча дақиқа вақт берилади. Сўнгра ҳар бир талабага флипчарт ёнига келиб, саволни овоз чиқариб ўқишлари ва капалакларни флипчартнинг хоҳлаган ерига елимлашни тавсия этилади.

"ШАХСИЙ ТАЖРИБА" МАШҚИ

Ўтказиш усули.

Ўқитувчи талабалардан троллинг, флуд, флейм, холивар ёки шунга ўхшаш ҳолатларга дуч келганда, Интернет орқали мулоқот қилганда, адоват тили, камситиш, нафратланиш, зиддиятга мисол бўла оладиган ўз шахсий ҳаёти ёки яқинларининг ҳаётида рўй берган қандайдир бир вазиятни эслашларини ва ўша воқеани ёзма равишда баён этишларини таклиф қилади. Агар талаба ўз тажрибасини гуруҳ билан баҳам кўриш истагини билдирса, уни ўқиб чиқиш шарт эмас.

МУҲОКАМА УЧУН САВОЛЛАР:

- «Троллинг», «флуд», «флейм», «холивар» сўзларига ўз таърифингизни беринг.
- Сиз айтиб берган вазиятни "адоват тили", "нафрат тили", "камситиш тили"дан фойдаланишга мисол, деб айтса бўладими?
- "Адоват тили" ёки "нафрат тили" нима, бу атамаларни қандай изоҳлайсиз?
- "Адоват тили" ким учун "манфаатли" ва у нималарга олиб келиши мумкин?

- "Адоват тили"дан фойдаланиш қандай салбий оқибатларга олиб келади?
- Нима деб ўйлайсиз, бугунги кунда Интернетда "Адоват тили" тушунчаси қандай изоҳланади?
- Сизнингча, "адоват тили" воситаларидан фойдаланиш қасддан ёки бехосдан бўлиши мумкинми? Нима учун? Мисоллар келтиринг.
- Орангизда бу борада ҳеч нарсани эслай олмаган ва ёзмаганлар борми? Нима учун деб ўйлайсиз?

Ўқитувчига тавсиялар.

Талабалар томонидан айтиб берилган ҳар бир вазиятни муҳокама қилгандан сўнг ўқитувчи маълум бир атама/тушунчанинг таърифи ёзилган слайдни кўрсатиши керак, яъни тўғри жавоб тилга олиниши керак. "Адоват тили" курсининг биринчи машғулотида назарий асосни яхши ўзлаштирган талабалар курснинг кейинги бешта мавзусининг маълумотларини осон идрок этадилар. Бундан ташқари, талабаларга ҳар қандай баёнотни, вазиятларни тўғри муҳокама қилишни ўрганишларига ёрдам беради.

2. АХБОРОТ БИЛАН ИШЛАШ

Бугунги кунда "адоват тили"ни ёйишда ижтимоий тармоқлар муҳим рол ўйнайди.

«МУМКИН, МУМКИН ЭМАС» МАШҚИ

Керакли материаллар: кейс 2018 йили «Фейсбук» ижтимоий тармоғи орқали Роҳинж мусулмонларига қарши нафратни уйғотиш ва кейинчалик Роҳинж мусулмонларини Мянмар (Бирма)дан ҳайдаб чиқариб юборишга олиб келган кейссульман-роҳинджа из Мьянмы (Бирма).

Кейс ҳақидаги манбалар: БМТ расмий сайти, ББС сайти, блог habr.com:

- БМТ терговчилари Facebookни Роҳинжга нисбатан нафрат уйғотишда айблаган— URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1326172> ;
- Ижтимоий тармоқ Бирма тилидаги нафратни, адоватни уйғотувчи постларни тезда олиб ташлашга, йўқ қилишга кучсизлик қилдилар -URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45499424> ;
- Бу биз истаган Интернет туридир: қандай қилиб ижтимоий Медиа ҳалокатли қуролга айланиб қолди - URL: <https://habr.com/ru/company/rvuds/blog/473806/>.

Ўтказиш усули.

Ўқитувчи талабаларга 2018 йилдаги кейс билан танишишни, «Фейсбук» ижтимоий тармоғи Роҳинж мусулмонларига қарши нафрат уйғотиш учун қандай қилиб қўлланилганлигини ўйлаб кўришни таклиф қилади.

МУҲОҚАМА УЧУН САВОЛЛАР:

- Нима учун таниқли ижтимоий тармоқлардан бири душманликни кўзгатиш учун ишлатилаётганини дарҳол англамади, деб ўйлайсиз?
- Вазиятни баҳолаш қандай қийинчиликлар яратди?
- Вазиятни аниқ-тиниқ тасвирлаш мумкинми?
- Қандай сўзларни "адоват тили"га мисол бўла олади, деб ўйлайсиз?
- "Адоват тили"дан фойдаланганда қандай ҳис-туйғуларни ҳис қилдингиз?
- "Адоват тили"дан фойдаланганда ким ғолиб, ким мағлуб бўлади, деб ўйлайсиз?
- Шахсий мулоқотда, онлайн мулоқотда, ўзаро маданий мулоқотда "адоват тилидан" фойдаланиш қандай хавф-хатар туғдиради?
- Интернетда, мулоқот майдонида "адоват тили" ни йўқ қилиш учун ҳар биримиз нималар қилишимиз мумкин?

- Интернетда, ижтимоий тармоқларда ахборот билан ишлашда ҳар биримиз нимани ёдда тутишимиз керак?

Ўқитувчи учун тавсиялар.

"Адоват тили"ни енгиш учун ҳар бир мамлакатда дискриминацияга қарши қонунчиликка эга бўлиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини алоҳида таъкидлаш зарур. Марказий Осиё мамлакатлари конституцияларида камситишни тақиқлаш тўғрисидаги қоидалар мавжуд, лекин улар бу концепцияни тўғри ошкор қила олмайдилар, чунки ҳар томонлама камситишга қарши қонунлар, камситишнинг таърифлари ва унинг халқаро стандартларга жавоб берадиган турлари ва ҳимоя механизмлари мавжуд эмас. Ҳар бир мамлакатда камситишга қарши ўз қонунлари бўлиши муҳим, улар қатор қоидалардан иборат бўлиши мумкин, масалан:

- Конституциянинг алоҳида моддалари;
- имзоланган ва тасдиқланган халқаро ҳужжатлар;
- гамситишга қарши махсус тасдиқланган қонунлар;
- муҳофаза қилинадиган хусусиятлар рўйхатида кўрсатилган амалдаги қонунлар, ҳужжатлар ва кодексларга ўзгартиришларни киритиш.

Европа тажрибасига назар ташласак, қизиқали мисолларга дуч келамиз. Бу соҳадаги мажбуриятларни талқин қилиш Европа Иттифоқига аъзо давлатлар ўртасида сезиларли даражада фарқ қилади: баъзи бир мамлакатларда жиноят содир этилган айрим турдаги баёнотлар бошқа бир малакатда сўз эркинлиги остида ҳимояланган ҳисобланади.

ЕХНТ (ОБСЕ)нинг "Адоват тили" мавзусидаги ўз ўрни иштирокчи давлатлар ўртасидаги турли хил қарашларни акс эттиради. ЕХНТ Вазирлар Кенгашининг 10/05- сонли қарорида "хатти-ҳаракатлар ва нафрат ифодаларига, хусусан, сиёсий нутққа изчил ва шубҳасиз қарши туриш зарурлиги" таъкидланган, аммо шу билан бирга эркинлик ҳудудида камситишга қарши курашиш вазифаси билан бир қаторда ҳурмат ўртасидаги мувозанатни сақлаш муҳимлиги тушунилади.

Нидерландия тажрибаси диққатга сазовордир. Ушбу мамлакатда камситишга қарши қатъий қонунлар қабул қилинган ва 95% ҳолларда муаллифлар ёки сайт эгаларига ахборотларнинг ноқонунийлигини кўрсатувчи кўрсатмалар ёки далиллар уларни ишдан четлатишга етарли асос бўла олади. «Маджента» фонди ўзининг онлайн камситишлар бўйича шикоятлар бўлими орқали мингдан ортиқ "адоват ти-

ли"ни олиб ташлашга муваффақ бўлди. Бу унинг муаллифларига ёки сайт эгаларига "Адоват тили"нинг таркибини олиб ташлаш бўйича сўровларни юбориш орқали амалга оширилди.

Норвегия яхши амалиётнинг яна бир мисолидир. Норвегия ҳукумати учун "адоват тили" билан курашиш учун 2016-2020 йилларда амалга оширадиган ҳаракат режасини қабул қилди. Идоралараро ёндашув доирасида, маҳаллий ҳукумат ва модернизация вазирлиги раҳнамолигида, таълим дастурлари камситиш турли шаклларига қарши курашиш учун ишлаб чиқилмоқда; толерантлик ва ўзаро келишув маданиятини ривожлантириш учун маблағлар ажратилмоқда, Интернет тармоқларида ва кундалик ҳаётда камситиш ҳолатлари кузатилмоқда ва текширилмоқда. Ҳаракат режасида таъкидланишича, "мактаб ва университетлар талабаларининг хилма-хилликни ҳурмат қилиш ва тан олишни ўрганишларида ва "муҳолиф овозлар жамияти"да яшашларини таъминлашда муҳим рол ўйнайди. Бу Норвегияда таълим мақсадларидан бири бўлган ва таълимнинг асосий даражаси ўқув дастурининг бир қисми бўлган демократия ва инсон ҳуқуқлари таълимоти билан чамбарчас боғлиқ."

Минтақамиз мамлакатларида "адоват тили"га қарши курашиш учун аҳоли, айниқса, ўсмирлар ва ёшлар ўртасида оммавий ахборот воситалари ва ахборий саводхонликни (ОАС)ни кенг ёйиш муҳим. Оммавий ахборот воситалари ва ахборий саводхонликни ривожлантириш ёшларга танқидий фикрлашга ўргатишнинг асосий йўллари билан биридир. Бу эса, ахборотни янада мазмунли идрок этишга, сох-

та, ёлғон далилларни ҳақиқатлардан ажрата билишга ва "адоват тили" таъсирига берилмасликка ёрдам беради. "Адоват тили" жуда кўп хавф-хатарларни келтириб чиқаради. Шу билан бир қаторда, улар ҳақида билиш ва уларга қарши тура олиш муҳимдир. Аввало шуни таъкидлаш керакки, "адоват тили"нинг жамоат соҳасига кириб борганлар ҳақиқий душманни қидирмайдилар, душманни осонлик билан ўзлари кашф этадилар, номни бевосита муҳитдан ўзлари яратадилар. "Адоват тили"нинг яна бир ўта хавfli жиҳати, замонавий жамият глобаллашув шароитида, унинг объектив баҳолаш мезонлари хиралашади: "экстремизм ёки камситиш ҳолатлари кўпинча оддий онг томонидан "мустақилликни ҳимоя қилиш", "миллий қадр-қимматни ҳимоя қилиш", "анъаналарни мустаҳкамлаш" ва ҳоказо уринишлар сифатида баҳоланади. "Адоват тили"нинг манипулятив хусусиятига ҳам эътибор бериш лозим. Унинг ёрдамида ҳақиқий ниятларни яшириш ва бошқаларга таъсир этиш жуда ҳам осон. Аммо бу жиҳатлар "Адоват тили"нинг кейинги мавзуларида батафсил ёритиб берилади,

3. ҲАРАКАТ

Керакли буюмлар: рангли карточкалар, скотч, ҳар хил рангдаги маркерлар.

«СТРЕОТИПЛАРНИ ЙЎҚ ҚИЛИШ ҲАМДА «АДОВАТ ТИЛИ»ГА ҚАРШИ ТУРИШ» МАШҚИ

Ўтказиш усуллари.

Ўқитувчи талабаларни 3-4 кишидан иборат бўлган кичик гуруҳларга бўлинишларини таклиф этади. Сўнгра ўй-фикрлар ёзилган карточкаларни тарқатади. Талабаларнинг вазифаси карточкалардаги "адоват тили"га тегишли бўлган гапларни топиш ва, иложи бўлса, "розилик тили" ёрдамида ўша гапларни қайта тузиш, сўнгра умумий гуруҳга тақдим этиш, муҳокама қилиш ва хулоса чиқаришдан иборат.

Ўқитувчи учун тавсиялар. Биринчи вариант. Ўқитувчи қуйидаги манбалардан фойдаланиши мумкин:

- Би-Би-Си сайтидаги: <https://www.bbc.com/russian/features-45499424>;
- БМТнинг расмий сайтидаги: <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1326172>;
- блогдаги: <https://habr.com/ru/company/ruvds/blog/473806/>.

Ушбу сайтларда «Фейсбук» ижтимоий тармоғи орқали Роҳинж мусулмонларига қарши нафрат уйғотиш ва кейинчалик Роҳинж мусулмонларини

Мянмардан (Бирма) ҳайдаб чиқариб юборишга сабаб бўлган материаллар жойлаштирилган.

Иккинчи вариант. Ўқитувчи талабаларни кичик гуруҳларга бўлинишларини, ҳамда "Адоват тили"нинг қандай белгилари мавжуд?" деган саволни таҳлил қилиб, пайдо бўлган ўй-фикрларни флипчартга ёзишларини, сўнгра умумий гуруҳга тақдимот этишларини таклиф қилиши мумкин.

«АДОВАТ ТИЛИ»НИНГ БЕЛГИЛАРИ:

- "Биз" ва "улар", "бизники" ва "ўзгаларники" кабиларга бўлиниши.
- Аҳоли ўртасида ишончсизлик ва душманлик даражасини қўллаб-қувватлаш, одамларни умуминсоний қадриятлар атрофида бирлаштиришга қарши оқимларнинг пайдо бўлиши.
- Этник ёки ижтимоий гуруҳнинг бутун мамлакатда тўсатдан "ёмон" деб эълон қилиниши.
- "Биз уларга қаршимиз" мухолифат кучлари.
- Сохта, ёлгон ахборотнинг мавжудлиги.
- Камситиш, инсонпарварликка зид бўлган тамойилларнинг мавжудлиги.
- Муайян ижтимоий / миллий / диний / бошқа шахслар гуруҳига қарши ҳаракатлар учун (аниқ, ёки яширин) кўнғироқларнинг мавжудлиги.

- Манипуляция.
- Танқидий фикрлашнинг йўқлиги.
- Оммавий ахборий саводхонликнинг сустилиги.

ланма ота-оналарга, ўқитувчиларга, кутубхона ходимлари ва бошқа жамоат ташкилотларидаги ёшларга Интернетда адоват, нафратни таниб олиш ва ушбу зиддиятларни енгиш учун воситалар билан таъминлайди.

Ўқитувчилар учун тавсиялар.

Талабаларга "адоват тили"дан фойдаланиш даражасини камайтиришга қаратилган ёшлар томонидан амалга оширилаётган ташаббусларни мисол қилиб келтириш муҳим аҳамиятга эга. «Адоват тили мавжуд эмас» (No Hate Speech Movement) ҳаракат тажрибаси эътиборга лойиқ. Ушбу ҳаракат Европа Кенгашининг инсон ҳуқуқлари бўйича ёшлар онлайн компаниясини ифодалайди. Ҳаракат "адоват тили"ни тасдиқлаш даражасини камайтириш, жамоатчилик иштирокини кенгайтириш ва Интернетда, жумладан, Интернетдан фойдаланишни бошқариш жараёнларида ёшларнинг фуқаролик иштирокини оширишга қаратилган. Дастурда блогерлар ва ёшлар орасидан отилиб чиққан фаоллар учун машғулотлар олиб борилади, улар ўз тажрибаларини дўстона муҳитда Интернетдаги "адоват тили" билан боғлиқ бўлган вазиятларни муҳокама қилишлари ва бу ҳодисага қарши курашиш йўллариини излаб топишлари мумкин.

Интернетдаги "адоват тили"га қарши туриш учун ҳар биримиз нима қилишимиз керак, деган саволга ўзимиздан жавоб излаган пайтда, ўз-ўзидан қўшни мамлакатлар ўки қайсидир бир ёшлар ташкилотининг тажрибасидан мисоллар келтираимиз. Гап АҚШ ва «Нафратга қарши ҳамкорлар» коалицияси ҳақида кетмоқда. Коалиция "Интернетда нафрат: ўқитувчилар ва ота-оналар учун ахборот қўлланмаси" номли рисолаини чоп этди. Ушбу қўл-

4. НАТИЖАЛАРНИ ЖАМЛАШ

Мен нималарни билиб олдим? Нимани ўргандим?

Мавзунини мустаҳкамлаш мақсадида талабаларга қуйидаги вазифани бериш тавсия этилади:

"юмшоқ", "ўрта" ва "қаттиқ" даражадаги "адоват тили"ни (А.М. Верховский таснифи) ўз ичига олган I фоиз Интернет фойланувчиларига 15та рус тилида ва муайян ижтимоий гуруҳ мавзусига таъсир қилган етакчи мамлакат оммавий ахборот воситалари ва веб-сайтларида 2019-2020 йилларда давлат тилида чоп этилган 15та мақолага изоҳ танлаш.

Ахборот шарҳи

Бугунги кунда ҳар қандай ёшдаги инсонлар, айниқса, ёшлар учун асосий мулоқот майдони Интернетдир. Виртуал мулоқот учун мавжуд электрон қурилмалар рўйхати сезиларли даражада кенгайди. Ҳозирги кунда аксарият ёшлар ҳар куни ўз вақтларининг катта қисмини Интернетда ўтказадилар ва уларнинг кўпчилиги учун бу ҳолат кун давомида дўстлар билан мулоқот қилишнинг деярли узлуксиз бўлган асосий усулидир. Кўпгина ёшлар учун Интернет асосий даромад манбаи, касбий фаолият ва ўз-ўзини англаш соҳаси ҳисобланади. Ёшлар ахборотни қидириш, ўқув материаллари (тақдимотлар, лойиҳалар ва ҳ.к.)ни тайёрлаш учун ҳамда кўнгилочар мақсадлар учун электрон ресурслардан ҳам фойдаланадилар.

"Адоват тили" курси асосан университет талабалари учун мўлжалланган. Талаба аудиторияси бугунги кунда кўп ҳолларда кўп миллатли, шунинг учун, биринчи навбатда, талабаларнинг нутқида тажовуз ва "адоват тили"да акс этган атамаларни қўлламаслик, улар учун агнонимлар бўлган атамаларнинг маъноси билан таништириш лозим. Булар, аввало, дискриминация, экстремизм, ксенофобия, гомофобия, ирқчилик, сексизм, миллатчилик, антисемитизм, толерантлик ва сиёсий тўғрилиқ каби атамалардир. Тармоқдаги (виртуал) мулоқот ўзига хос хусусиятларга эга. Мулоқотнинг виртуаллиги ва унинг анонимлиги, бир нечта ва динамик ўз-ўзини тақдим этиш имконияти ху-

сусиятга эга, бу ўз номи билан тармоқ алоқасида ўзини намоён қилиш ва бир вақтнинг ўзида бир нечта "тахаллус"дан фойдаланиш сифатида тушунилиши мумкин. Тармоқ ёки Интернет мулоқоти янада эркин табиатга ва муайян лингвистик хусусиятларига эга. Булар: юқори ҳиссий интензивлик, оғзаки ва оғзаки бўлмаган маълумотларнинг комбинацияси, тил воситаларидан махсус фойдаланиш. Оғзаки ва ёзма нутқ орасидаги чегаралар ўчирилмоқда. Тармоқдаги (виртуал) мулоқотда агрессив мулоқот стратегиялари ва тактикаси, шунингдек, нутқий тажовуз воситаларидан ниҳоятда кенг фойдаланилади ва, натижада, "адоват тили" деб аталади. (ингл. hate speech).

"Адоват тили" тушунчаси ва унинг моҳиятини ҳисобга олган ҳолда, Интернетда тез-тез учрайдиган холивар, троллинг, флуд ва флейм каби 4 та тажовузкор мулоқот тактикасини эслатиб ўтиш лозим.

Холивар (инглизча Holy war — муқаддас уруш - ҳеч қандай ечимга эга бўлмаган муаммо бўйича бутунлай қарама-қарши фикрларга эга одамлар ўртасидаги низо. Мисол учун, қайси меванинг таъми мазали: шафтолиникими ёки нектарникими?

Троллинг — Интернетда мулоқотда ижтимоий провокация ёки безорилик шакли, бу кўпроқ тан олинишга, ошкораликка, ҳайратга солишга ва

номаълум фойдаланувчилар томонидан уларни таниб олиш имкониятидан манфаатдор бўлган шахслар томонидан қўлланилади.

Флуд (инглизча Flood - сел) – Интернетда суҳбат ўтказиш усули бўлиб, унда фойдаланувчилар мунозара мавзусига алоқадор бўлмаган маъносиз хабарлар билан алмашадилар. Одатда, флуд форумларда ва чатларда чалғитиш мақсадида ёки троллинг учун ишлатилади. Бундай хабарларни тарқатувчилар флудерлар деб аталади.

Флейм (инглизча flame - олов) - "низо учун баҳслашиш", кўп фойдаланувчиларнинг тармоқ алоқалари (масалан, Интернет форумларида, чатларда, ижтимоий тармоқларда ва бошқалар)да хабарлар алмашинуви, сўз уруши бўлиб, кўпинча йўқ низонинг асл сабаби билан боғлиқ.

"Адоват тили" атамаси (нафрат тили, нафрат нутқи, нафрат ташвиқоти, нафратга мойиллик қилиш, нафрат билан фикр юритиш) турли хил расмий халқаро ҳужжатлар ва кўплаб тадқиқотчилар томонидан белгиланади.

Ҳозирги вақтда унинг салбий таърифларига мурожаат қилиш учун ишлатиладиган бир қатор таърифлари мавжуд: "оғзаки экстремизм", "нутқий (лингвистик) тажовуз", "нутқ демагогияси", "нутқий (лингвистик) зиддият", "нутқ зўравонлиги", "нутқий (лингвистик) манипуляция"). "Адоват тили" - "келишув тили"нинг тескараси. Хулқ-атвор ва алоқа қиймати сифатида розилик, биринчи навбатда, қарашлар, позициялар, турмуш тарзи бирлиги тушунчаси билан боғлиқ. "Адоват тили" инсонни ёки одамлар гуруҳини камситадиган ва этник, тарихий ва маданий келиб чиқиши, миллати, дини, жинси, ногиронлик каби хусусиятларга асосланган оғзаки баёнотлар сифатида белгиланиши мумкин. Бундан ташқари, "адоват тили" тасвирлар, видеолар ёки Интернетдаги ёки кундалик ҳаётдаги бошқа мулоқот шаклида мавжуд бўлган новербал ифодаларни ўз ичига олади.

"Адоват тили"нинг мақсади алоқа воситалари орқали муросасизликка асосланган нафратнинг барча турларини қўзғатиш, рағбатлантириш ёки оқлашдир. "Адоват тили"нинг мулоқоти ҳар қандай одамлар ёки алоҳида шахсларга нисбатан стереотиплар,

салбий муносабат ва қарама-қаршиликларга асосланади. "Адоват тили" ёрдамида ҳаммани камситиш мумкин.

Нутқ агрессиясининг таниқли тадқиқотчиси Ю.В. Шчербининининг фикрича, "умумий маънода "адоват тили" бу одамларни онгсиз равишда ёки аниқ равишда тажовузкорлик учун дастурлаштирадиган сўзлар ва иборалар, унинг тетик механизмидир". Муаллиф "адоват тили" кишиларнинг муайян ижтимоий ёки маданий жамоасининг ташкил этилган стереотипларидан фарқли "турли", ғайриоддий, ҳар бир нарсага "нафрат" билдиришга хизмат қилишига алоҳида эътибор беради. Шуни таъкидлаш керакки, "адоват тили"нинг доираси ниҳоятда кенг: у турли хил амалиётларда қўлланилади - расмий, профессионал, кундалик ҳаётда; буни сиёсатчиларнинг нутқида, нафақадаги инсонларнинг суҳбатида ва талабалар, мактаб ўқувчиларининг нутқида ва турмуш ўртоқларнинг суҳбатида топиш мумкин.

Эътиборимизга лойиқ яна бир таъриф: "адоват тили"- муайян гуруҳга нисбатан нафратни ифодалашдан бошқа маънога эга бўлмаган, айниқса, алоқа зўравонликни келтириб чиқариши мумкин бўлган шароитда қонуний таъқиб қилинган мулоқотдир. Бу, аввало, ирқий, этник, миллий келиб чиқиши, жинси, дини ва бошқалар асосида белгиланган бир гуруҳ шахсларга нисбатан нафрат уйғотишдир».

Европа Иттифоқи "нафрат нутқи"ни "ирқий нафрат, ксенофобия, антисемитизм ёки мурасизликка асосланган нафратнинг ҳар қандай шакли, жумладан, тажовузкор миллатчилик, этносентризм ва муҳожирлар ва муҳожирларга қарши душманлик" деб белгилайди. Нафратнинг бошқа шакллари орасида ислом ва христианофобия, лўлиларга қарши, яҳудийларга қарши кайфиятлар мавжуд.

Энг машҳур YouTube канали "адоват тили"ни "ирқий ёки миллий каби ўзига хос хусусиятларига асосланиб, шахсларга ёки одамларга диний мансублик; ногиронлик, жинси, ёши, фахрий мақоми; жинсига қарши зўравонлик ёки нафратни чақирувчи нутқ" деб таърифлайди. БМТнинг ирқий камситишни бартараф этиш бўйича қўмитаси "адоват тили"ни "инсон қадр-қиммати ва тенглигининг асосий тамойилларини инкор этувчи ва жамият назарида шахслар ёки гуруҳларнинг мавқеини камситишга қаратилган жамиятга йўналтирилган нутқ шакли" деб тушунади."

2016 йилда Европа комиссияси ва 4та йирик ижтимоий медиа платформалари Интернетда "адоват тили"га қарши курашиш учун ахлоқ кодексини қабул қилди. Ушбу ҳужжат Facebook, Twitter, YouTube ва Microsoft томонидан Европада бундай контентнинг тарқалишига қарши курашиш учун қатор мажбуриятларни ўз ичига олади.

"Адоват тили" тўғрисида аҳоли ҳабардорлигини ошириш ва нафратга қарши курашнинг барча шаклларида, шу жумладан унинг кибер ўлчовида, Европа Кенгаши Бош котиби 2013 йилнинг 22 мартида "Адоват йўл қўймаслик ҳаракати" умумевропа ҳаракатини бошлади. Акция ҳозирда 42 мамлакатда миллий қўмиталар томонидан амалга оширилмоқда. Бу Европа Кенгашининг Терроризмга олиб келадиган зўравонлик, экстремизм ва радикализацияга қарши кураш бўйича Ҳаракат дастурининг режаси ва Инклюзив жамоаларни барпо этиш бўйича Ҳаракатлар режасининг бир қисмидир. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш бўйича таълим «Bookmarks»лари (рус тилига таржима қилинган - "Хатчўплар") орқали Интернетдаги нафрат сўзларига қарши кураш воситаси бўлган дарсликларнинг ишлаб чиқилиши "Нафратга қарши ҳаракат" акциясининг таълим таркибий қисмини кучайтирди.

"Нафратли нутқ"нинг икки шакли мавжуд. Агар "нафрат сўзлари" аниқ, равшан ифодаланган бўлса, стереотиплар, ёрлиқлар ва клишелер билан тўлдирилган бўлса, унда бу очик шакл. Ушбу шаклда нафрат сўзлари дунёнинг аксарият мамлакатларида қонун билан жазоланади. Тўғридан-тўғри ҳақорат қилинмайдиган яширин, ёпиқ "нафрат нутқи" шакли билан ишлаш анча қийин. Ушбу шаклнинг мақсади озчилик ваколатини беришдир. Исроил психологи Д. Бар-Талнинг сўзларига кўра,

"делегациянинг тоифасига киритилган гуруҳни инсонлар деб ҳисоблаш ҳуқуқини инкор этиш сифатида кўриш мумкин".

"НАФРАТ НУТҚИ" БЕЛГИЛАРИ. НИМА
УЧУН "АДОВАТ ТИЛИ" ИЖТИМОЙ
ТАРМОҚЛАР УЧУН "ФОЙДАЛИ" ВА У ҚАНДАЙ
ОҚИБАТЛАРГА ОЛИБ КЕЛИШИ МУМКИН?

Бугунги кунда "адоват тили"га нима таъсир қилиши мумкин? "Адоват тили"га дуч келаётганимизни қандай белгилар билан аниқлашимиз мумкин?

ОАВ амалиётчилари ва назариячиларининг фикрича, "адоват тили"нинг пайдо бўлиши ва тарқалишига жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий ҳаётидаги инқироз таъсир кўрсатиши мумкин. Бу эса, жамиятда нафрат даражасининг ошишига, тажовузнинг ўсишига ёрдам беради. Бу дарҳол виртуал маконда, ижтимоий тармоқларда, Интернет саҳифаларида намоён бўлади. "Адоват тили" офлайн шароитидан онлайн шароитига жуда тез фурсатда тарқалмоқда. Кузатишлар ва тадқиқотлар натижалари онлайн майдонда кўпроқ "нафрат сўзлари" мавжудлигини тасдиқлайди. Масалан, Медианет Халқаро журналистика маркази томонидан ўтказилган "Қозғистондаги ижтимоий тармоқларда нафратли нутқни мониторинг қилиш" тадқиқотида кўра, Фейсбукнинг қозоқ тилида сўзлашадиган қисми "қаттиқ" адоват сўзларининг нисбатан юқори тарқалиши билан ажралиб туради, бу аниқ этник ёки диний камситиш демакдир.

Интернет фойдаланувчилари орасида "адоват тили"нинг намоён бўлиши қашшоқлик, тенгсизлик, камситиш, шахсий ҳаётидаги тартибсизлик, ои-

лада муаммолар, болалар ва ота-оналар билан психологик муаммолар, ва стрессга мойиллик ва ўз-ўзини мукамал инсон сифатида намоён бўлишга ишончсизлик туйғуларини шакллантириши мумкин. Ижтимоий тармоқлар учун нафрат сўзлари янада қулайроқ бўлди. Ёпиқ тахаллуслар остида Сиз ҳақорат қилишингиз, ҳужум қилишингиз мумкин. Ҳужум объекти аёллар, эркаклар, гейлар, бошқа этник гуруҳлар бўлиши мумкин. Бундай ҳолда, фойдаланувчи салбий энергияни ташлаш учун ҳар қандай баҳонани ишлатади.

"Адоват тили" фанини тарғиб қилишдан мақсад мулоқот майдонини кенгайтириш, маълум бир гуруҳга нисбатан нафрат уйғотиш, жамиятда тажовузкор кайфият уйғотишдир. Провокацион, камситиш, экстремистик табиатдаги шахсий хабарлар муайян табиатдаги оммавий коммуникатив ҳаракатларга қандай айланганини кузатиш мумкин. Оммавий ахборот воситалари тадқиқотчиларининг фикрига кўра, "тролл" сўзи аллақачон виртуаллик чегарасини кесиб ўтди, у оғзаки нутқда ва хатто анъанавий босма оммавий ахборот воситаларида ҳам ўз ўрнини эгаллади, бу ҳозирги замоннинг энг яхши хусусиятларига зид бўлган қўзғатиш ва нутқ ҳаракатларига жавобгар бўлмаслик қобилиятларини акс эттиради. Яна "адоват тили" муайян бир гуруҳ кишиларнинг бирор нарсани қабул қилишни истамаслигида намо-

ён бўлиши мумкин. Бу феминитивлар билан содир бўлган. Феминитивлар, бизнинг фикримизча, яққол мисол бўла олади. Муаллиф ойим (авторка), муҳаррир ойим (редакторка), психолог ойим, блоггер ойим. Нима учундир "хайп" ва "флекс"га мойил бўлган юқоридаги каби янги сўзлар бугун омма томонидан бу қадар танқид ва норозиликка сабаб бўлмайди. Тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, бу андросен-тризм, яъни эркаклар жинсидаги дунё ғояси бугунги кунда жамиятларимизда кенг тарқалганлиги билан боғлиқ.

Шундай қилиб, "адоват тили" муҳолифатга қаратилган бўлиб, унинг фарқи, маъноси маълум бир гуруҳга нисбатан нафрат ифодасидир. Бу ирк, миллат, дин, жинс ва бошқалар томонидан белгиланган бир гуруҳ шахсларга нисбатан нафратга сабаб бўлади. "Адоват тили" ирқий, этник, диний гуруҳлар, аёллар ва бошқа тайинланган озчилик гуруҳларга тажовузкорона ҳисобланган ҳар қандай ифода шаклида намоён бўлиши мумкин. "Душманлик тили" белгилари нафақат "биз" ва "улар", "уларнинг" ва "бегоналарнинг", балки муҳолифатнинг "биз уларга қарши", балки бутун мамлакат, этник ёки ижтимоий гуруҳ, индивиднинг "душман", "ёмон" деб эълон қилиниши мумкин. "Дўст-душман" антитезаси замонавий мулоқотда кундалик даражада ҳам, сўзлашув нутқида ҳам, сиёсатчилар нутқида ҳам, журналистлар, блоггерлар материалларида ҳам анча кенг тарқалган.

Онлайн ва оффлайн мулоқотлардаги "адоват тили" белгиларига манипуляция ва унинг намоён бўлишининг турли шакллари, нутқда камситувчи

сўз бирикмаларининг мавжудлиги киради. Оммавий ахборий саводхонлик (ОАС) соҳасида танқидий фикрлаш, билим ва кўникмаларнинг етишмаслиги ҳам "адоват тили"нинг замонавий белгиларидир. "Адоват тили" белгилари сохта, ёлғон маълумотлардир. Улар туфайли хабарлар юбуровчилар ўз ғоялари, қарашлари, ғояларини тарқатадилар ёки жамиятни муайян салбий ҳаракатлар қилишга даъват этадилар.

"Сова" ахборот-таҳлил маркази (Россия Федерацияси) экспертлари "адоват тилини" муроса тили"дан фарқлаш мумкин бўлган белгилар кўламини ишлаб чиқдилар. Уларнинг фикрича, хоҳ онлайн, хоҳ офлайн бўлсин, агар мулоқотда қуйидаги жиҳатлар акс этса, бизда "адоват тили" мавжуд. Улар:

- 1) мақолаларда, ҳужжатларда ва ҳоказоларда зўравонликнинг мақбул восита деб эълон қилиниши;
- 2) умумий шиорлар шаклида камситишга чақириш;
- 3) зўравонлик ва камситишга қаратилган чақириқлар ("ижобий", зўравонлик ёки камситишнинг тарихий ёки замонавий мисоллари; "фалончи билан у ёки бу нарсани қилиш яхши бўлар эди", "бу вақт ҳақида...", ва ҳоказо.);
- 4) этник ёки диний гуруҳнинг матн ёки унинг бир қисмини тегишли оҳанг билан етказилган салбий тасвири;
- 5) зўравонлик ва камситишнинг тарихий ҳолатларини асослаш;
- 6) зўравонлик ва камситишнинг умумий қабул қилинган тарихий ҳақиқатларини ёдга олиш (масалан, Ленинград блокадасининг кўламини);
- 7) маълум бир этник ёки диний гуруҳ савиясининг пастлиги (мадани-

ятсизлиги, интеллектуал қобилиятлари юқори эмаслиги, ижодий ишларга қодир эмаслиги) ҳақидаги баёнотлар (масалан, "кавказликлар фақат бозорда ишлайди", "руслар мастлар");

- 8) этник ёки диний гуруҳ томонидан содир этилган тарихий жиноятлар ҳақидаги айбловлар;
- 9) у ёки бу этник ёки диний гуруҳнинг тарихий жиноятлари ҳақида таъкидлар;
- 10) муайян этник ёки диний гуруҳнинг жинойилиги ҳақидаги баёнотлар (масалан, "лўлилар ўғридор");
- 11) этник ёки диний гуруҳни ёки унинг вакиллари шармандали ёки ҳақоратли контекстда зикр этиш.

Маълумки, журналистлар жамоатчилик фикрига таъсир кўрсатади. Материалнинг тақдим этилиши эса, кўп жиҳатдан умумий аудиториянинг муайян мавзуга, муайян масалага муносабатига боғлиқ. Агар журналист хурофотларга, стереотипларга берилиб, "адоват тили" дан фойдаланса, у жамиятда зўравонлик ва тажовузга олиб келадиган нафрат ва адоват қўзғалишига бевосита ҳисса қўшади. Афсуски, бугунги кунда мамлакатларимизда алоҳида оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқлар нафақат ҳукумат ва аҳоли, балки фуқаролар ўртасида ҳам гибрид урушларнинг платформаларига айланиб бормоқда.

Тил тажовузининг икки тури мавжуд - онгли ва онгсиз. Бу тажовузкор тилда троллинг номли янги алоқа воситаси фаол қўлланилишига олиб келади. Троллинг (англизча-қошиқ билан балиқ овлаш) бугунги кунда

Интернет алоқасининг ажралмас ва фаол ривожланаётган сегментидир. "Адоват тили"нинг бу воситасининг усуллари тажовуз ва зиддиятдир. Қўлланиладиган воситалар эса: провокацион ахборотлар, сўкиш, ёлгон гапириш, бижғитиш, қўзғатиш, провокация. Бу "адоват тили" воситасининг мақсади суҳбат иштирокчиларини обрўсизлантириш, мунозарани салбий тарафга йўналтириш ва мунозарани низога айлантирадиган учун флейд ва флум аргументини қуриш орқали муҳокама қилинаётган муаммодан эътиборни чалғитишдир. Масалан, "Қирғизистондаги сайлов олда мунозараларида адоват тили"нинг 2020 йил 15 июлдан 15 августгача бўлган вақтни ўз ичига олган ҳисоботининг биринчи нашрида Тинчлик ўрнатиш ва медиа-технологиялар мактаби мутахассислари журналистлар троллингни ўз ичига олган маълумотларни шахсларга нисбатан тўлиқ текширмасдан ижтимоий тармоқлардан манба сифатида фойдаланишларини таъкидлади. "Тинчликпарвар ва медиа технологиялар мактаби" таҳлили шуни кўрсатдики, оммавий ахборот воситаларида сиёсий партиялар рўйхатларини шакллантириш, уларнинг қурултойларини ўтказиш ёки номзодларнинг нутқлари ҳақида хабарлар пайдо бўлиши биланоқ турли гуруҳларга нисбатан нафратли ва камситувчи баёнотлар сони кўпайди. Бундан ташқари, турли шахсларга нисбатан камситувчи изоҳлар ва троллинг қайд этилди. Бу далиллар мавжуд муҳокама маданияти ва жамиятдаги зиддият даражасига ишора қилади.

ОАВ тадқиқотчиларининг фикрича, троллинг янги коммуникация маконларини (иқтисодиёт, сиёсат, фан)

ишлаб чиқади, ривожлантиради ва рақобатчиларга қарши кураш усуллари такомиллаштиради.

Сўнги йилларда Интернет-алоқада "адоват тили"нинг яна бир воситаси, яъни "астротерфинг" фаоллашмоқда. Бу троллингнинг пулли шакли бўлиб, унинг мақсади сохта фойдаланувчилар орқали сунъий жамоатчилик фикрини шакллантириш. Одатда, бу "адоват тили" тажовуз ва зиддият орқали намоён бўлади. Ишлатиладиган воситалар: провокацион хабарлар, ҳар бир нарсага даъво қилиш, бахслашиш, сўқиш, айтилганларни рад этиш. Мақсад - муҳокама қилинаётган мавзунини "йўқ қилиш", жамиятда ўрнатилган қоидаларга эътиборсизлик билан қараш, низо чиқариш; камситиш, талон-тарож қилиш, сохта маълумотларни ташлаш, обрўсизлантириш.

"НАФРАТ НУТҚИ" ТАСНИФИ:
"ЮМШОҚ", "ЎРТА", "ҚАТТИҚ"

"Адоват тили" шартли равишда "юмшоқ"; ўрта "ва"қаттиқ"га бўлинади. "Адоват тили"нинг бир неча таснифлари мавжуд бўлиб, улар "адоват тили" стратегияси ва воситаларини ўз ичига олади. Энг машхур таснифлар А. М. Верховский, М. В. Кроз ва Н. А. Ратинованинг таснифлари, шунингдек, Санкт-Петербургдаги Европа университетининг таснифи.

А. М. Верховский томонидан қайд этилган "адоват тили" таснифи

- "Қаттиқ адоват тили" зўравонлик ёки камситиш учун бевосита ва тўғридан-тўғри қўнғироқларни ўз ичига олади. Улар: умумий шиорлар ёрдамида зўравонлик ёки камситиш учун қўнғироқлар ҳамда зўравонлик ва камситиш учун чақириқлар.
- "Ўрта адоват тили" - камситиш ва зўравонликнинг тарихий ҳодисалари учун баҳона; маълум бир этник гуруҳнинг жинояти тўғрисидаги даъволар; ҳар қандай ижтимоий гуруҳни обрўсизлантириш мақсадида Россия ва ёки хорижий сиёсий ва давлат тузилмалари билан алоқаси тўғрисида; моддий бойликларда ҳар қандай этник гуруҳнинг номутаносиб устунлиги, ҳокимият тузилмаларида вакили ва бошқалар ҳақида мулоҳаза юритиш; ҳар қандай ижтимоий гуруҳнинг жамият, давлатга салбий таъсирини айблаш ва бошқалар.

- "Юмшоқ адоват тили" этник гуруҳнинг салбий қиёфасини яратишни назарда тутаяди; ҳақоратли контекстда этник гуруҳ номларини зикр этиш; этник гуруҳ савиясининг пастлиги ёки унинг ахлоқий камчиликлари тўғрисида баёнот; ижтимоий гуруҳ ёки унинг вакиллари камситувчи ёки ҳақоратли контекстда эслатиб ўтиш; ксенофобик баёнотларга мурожаат қилиш ёки суҳбатдошнинг фикри ва матн муаллифи (журналист) позицияси ўртасидаги чегарани белгилаб, тегишли изоҳсиз матнларни нашр этиш; очиқ-ойдин миллатчилик ташвиқоти учун газета майдонини муҳаррир шарҳсиз ёки бошқа тортишувларсиз таъминлаш.

М.В. Кроз ва Н.А. Ратинованинг адоват тилига берган таснифи

- "Сохта идентификация". Салбий этник стереотипни, миллат, ирқ, дин ва бошқаларнинг салбий қиёфасини шакллантириш ва мустаҳкамлаш.
- "Сохта атрибут". Ҳар қандай миллат, ирқ, дин ва ҳоказоларнинг вакилларига душманлик ҳаракатларини ва хавfli ниятларни киритиш.
- "Хаёлий ҳимоя". Муайян миллат, ирқ, дин ва бошқаларга қарши ҳар қандай чораларни қўришга ундаш.

Европа университети таснифи барча матнларни 2 тоифага ажратади:

- "Биз-гуруҳ" ва "улар-гуруҳ"га бўлиниш белгиларини ўз ичига олган нисбатан юмшоқ "адоват тили"га мойил бўлган матнлар;
- "Улар-гуруҳ"га қарши салбий ҳаракатларни чақирувчи руҳлантирувчи тузилмаларни ўз ичига олган нисбатан қаттиқ "адоват тили"га мойил бўлган матнлар.

"Адоват тили" юқорида айтиб ўтганимиздек, нафақат оддий Интернет фойдаланувчилари томонидан қўлланилади. "Зўравонлик лугати" кўпинча давлат арбоблари, жамоат арбоблари, сиёсатчиларнинг нутқида ва уларнинг баёнотларида учратиш мумкин. Бу жамиятдаги ижтимоий, сиёсий жараёнлар, таълим даражаси, маданий меъёрлар ва қадриятларнинг акси. Ва бу бир кишининг ҳаёти учун ҳам, бир гуруҳ одамлар учун, умуман мамлакат учун ҳам хавфи бўлиши мумкин. «(Мьянма кейсини эслаймиз).

Бундай сўз бойликларидан фойдаланган ҳолда, унинг муаллифи жамоатчилик орасида зўравонлик ва адоват тилини тўғридан-тўғри ёки яширин равишда жойлаштиради. Энг катта хавф-баъзан жамиятга қилган мурожаатларида сўзларнинг оҳангини ва танловини унутиб қўядиган сиёсатчиларнинг баёнотларидир. Мисол тариқасида биз АҚШнинг собиқ президенти Дональд Трампнинг твиттердаги риторикаси ва "адоват тили" лугатига бой баёнотларини келтиришимиз мумкин. Кўришиб турибдики, оддий кўз билан ҳам, унинг

баъзи мамлакатларга қарши "адоват тили" ёрдамида юзага келган зиддиятли риторикаси деструктив медиа таъсирининг асосига айланган. 2021 бошида Twitter Трампнинг аккаунтини доимий равишда таъқиқлаб қўйди, чунки компания зўравонликка қарши кўзғалиш хавфи юқори эканлигини таърифлаб ўтди. Жаҳон оммавий ахборот воситалари хабарларига кўра, бу тақиқ ижтимоий тармоқ ходимлари томонидан талаб қилинган.

"Трамп модели" кўп ҳолларда ҳозирги давлат ҳокимияти вакилларига мурожаат қилишда кўплаб сиёсатчилар, жумладан муҳолифат томонидан қўлланилади. Толерантлик тоқат қилмасликка айланади; хурматли оҳанги ўзини камситишга йўл қўяди; шахслараро муносабатларни тавсифловчи хушмуомалалик ўзини нафақат кўполлик, зўравонлик билан алмаштиради, балки тўғридан-тўғри ҳақоратларга йўл беради; муносабатларга бўлган ишонч шубҳа билан алмаштирилади; собиқ иттифоқдош энди душман сифатида кўрилмақда; собиқ дўст ашаддий душманга айланади. Ҳақиқатларга риоя қилмаслик, балки обрўсизлантириш, манипуляция, сохта нарсалар "адоват тили"нинг "далиллари"га айланди.

Қўшимча материаллар

1. European Commission and IT Companies announce Code of Conduct on illegal online hate speech (Сарлавҳа таржимаси: Европа комиссияси ва рақамли компаниялар Интернетда ноқонуний ксенофобик нутқиға қарши курашиш учун ахлоқ кодексининг жорий этилишини эълон қилади [Европа комиссияси пресс-релизи, 31 май 2016] инглиз тилида ва ҳоказо тилларда). // URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1937_en.htm/
2. Европа Кенгашининг Интернетдаги инсон ҳуқуқлари бўйича уюшмаси, нафрат сўзларини қабул қилишни камайтиришга ҳамда ёшлар ва фуқароликни, шу жумладан Интернетни бошқариш жараёнларида онлайн иштирокни тарғиб қилишга қаратилган. (Инглиз ва француз тилларида) // URL: <http://www.nohatespeechmovement.org/>
3. Hate on the Internet: A Response Guide for Educators and Families. December 2003 (Сарлавҳа таржимаси: Интернетдан нафрат: ўқитувчилар ва ота-оналар учун жавоб қўлланмаси. 2003й декабрь). // URL: <http://www.partnersagainsthate.org/publications/index.html/>
4. "Адоват тили"ни тушунтириш: амалий қўлланма. 2015 йил нашри / Article 19, 2019. // URL: https://www.article19.org/wp-content/uploads/2015/12/A19_Hate-Speech-Report-2018_Russian.pdf
5. Зўравон экстремизмнинг олдини олиш бўйича услубий қўлланма,—ЮНЕСКО, 2016. // URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002446/244676r.pdf>
6. В. Лихачев. Адоват тили: Қандай қилиб жамоат муҳокамасида унинг олдини олиш мумкин? Журналистлар учун техникалар. [Электрон манба: Тинчлик ўрнатиш ва медиа-технологиялар мактаби лойиҳаси тренери маҳорат дарсининг видеоёзуви (School of Peacemaking and Media Technology)]. // URL: <http://www.ca-mediators.net/ru/vebinary/42-yazyk-vrazhdy-kak-izbezhhatetogov-publichnoy-diskussii-tehniki-dlya-zhurnalistov.html>
7. Council of Europe. Bookmarks — A Manual for Combating Hate Speech Online Through Human Rights Education, 2016. (Сарлавҳа таржимаси: Хатчўплар: Инсон ҳуқуқлари бўйича таълим орқали Интернетдаги нафрат сўзларига қарши кураш олиб бориш бўйича қўлланма). // URL: <https://rm.coe.int/168065dac7>
8. Уиллаби [Willoughby] Б. Талабалар муҳитида нафратга қарши курашишнинг 10 усули: талабалар фаоллари учун қўлланма [10 Ways to Fight Hate on Campus: A Response Guide for College Activists]. — Southern Poverty Law Center, 2004.
9. Тенгдош етакчилар: Қандай қилиб ёшларга ўз мактабларида ва жамо-

аларида ўзгаришлар манбаи бўлишига ёрдам бериш [Peer Leadership: Helping Youth Become Change Agents in their Schools and Communities] / Партнеры против ненависти, июль 2002 г.

10. Трамп Твиттерда ижтимоий тармоқ ходимлари буни талаб қилгандан кейин абадий тақиқланди [Электрон манба: meduza, «Тарих» бўлими] // URL: <https://meduza.io/feature/2021/01/09/tramp-navsegda-zabanili-v-tvittere-posle-togo-kak-etogo-potrebovali-dazhe-sotrudniki-sotsseti>

Асосий манбалар рўйхати

1. Верховский А.М. Менинг тилим. Россия оммавий ахборот воситаларида этник ва диний мурасасизлик муаммоси. // А.М. Верховский. – М.: РОО «Панорама» маркази, 2002. шаклидаги мақола]. // URL: https://www.article19.org/wp-content/uploads/2015/12/A19_Hate-Speech-Report-2018_Russian.pdf
2. Евстафьева А. В. Оммавий ахборот воситаларида "адоват тили": фаолият юритишнинг лингвистик ва экстралингвистик омиллари. // А. В. Евстафьева: филол. фанлари номз. дис. авторефер.- Тамбов, 2009. - 26 б.
3. Кожевникова Г.В. Адоват тили: журналист хатолари типологияси [электрон ресурс] // Сова [сайт].// URL: <https://www.sova-center.ru/hatespeech/publications/2006/12/d9803>.
4. Кроз М.В., Ратинова Н.А. Душманлик ва нафратни қўзғатишга қаратилган материалларнинг эксперт баҳоси. // М.В. Кроз, Н.А. Ратинова // Адоват баҳоси. Россиядаги миллатчилик: мақ. тўпл.; туз. А. Верховский. – М.: «Сова» маркази, 2005. – С. 75–92.
5. Медиа ва ахборий саводхонлик. // Муаллифлар гуруҳи: Лайла Ахметова, Дмитрий Шорохов, Айгуль Ниязгулова. ЮНЕСКОнинг Олма-отадаги бюроси, 2015. - 36 б.
6. "Адоват тили"ни тушунтириш: амалий қўлланма. 2015 нашри // Article19. [Электрон манба: PDF
7. Чепкина Э. В. Ҳаммаси бирдек: корпоратив матбуотда келишув тили. // Э. В. Чепкина // Урал Давлат университетининг маълумотномаси. – 2006. – № 40. – С. 136 –146.
8. Щербинина Ю.В. Нутқ агрессияси. Адоват худуди. // Ю.В. Щербинина. – М.: Форум, 2012.- 400 б.
9. "Адоват тили" Қирғизистон Республикаси сайлов олди участкасида". [Электрон манба: тинчликпарвар ва Медиа технологиялар мактаби. Bishkek: янгиликларга маълумот, 9-09-20].// URL: <http://www.ca-mediators.net/ru/5379-yazyk-vrazhdy-v-perdvybornom-diskurse-monitoring-i-analiz.html>
10. БМТ терговчилари Фейсбукни Рохинжга нисбатан нафрат уйғотишда айблаган. [Электрон манба: Россия БМТ ахборот хизмати, 2018].// URL: <https://news.un.org/ru/story/2018/03/1326172>
11. Фейсбук ёрдам берган мамлакат муслмонларнинг нафратини қўзғатади. [Электрон манба: BBC. NEWS рус хизмати, 2018] // URL: <https://www.bbc.com/russian/features-45499424>

12. Бу биз истаган Интернет туридир: қандай қилиб ижтимоий медиа ҳалокатли қуролга айланди. [Электрон манба: Хабр: Н. Цаплин. Мақола, 30.10.19]. // URL: <https://habr.com/ru/company/ruvds/blog/473806/>
13. "Сова" ахборот-таҳлил маркази материаллари.// URL: <https://www.sova-center.ru>